

Preporuke Regionalnog foruma* u vezi sa budućom primenom interkulturalnog obrazovanja u Srbiji

Predgovor

Interkulturalno obrazovanje (IKO) je inovativni koncept pristupa obrazovanju u multietničkim društvima, čiji je osnovni cilj unapređenje multietničke integracije, i samim tim učvršćivanje tih društava. U evropskim zemljama kao što su Nemačka, Švedska, Finska i Austrija, izražena je potreba za novim modelima obrazovanja za multietnička društva. U IKO naglasak je stavljen na kulturno prožimanje i posledično na veću integraciju manjinskih zajednica, kao i na drugačiji pristup obrazovanju većinskog stanovništva u odnosu na multikulturalni pristup. U kontekstu rastuće raznovrsnosti kultura u Evropi, multikulturalno obrazovanje stoga više nije dovoljno, pošto je obrazovni proces upravo ključan za formiranje mladih ljudi. Za razliku od multikulturalnog obrazovanja koje daje prava pripadnicima manjinskih zajednica, ali ne uključuje proaktivni pristup i prema većinskoj zajednici, IKO postavlja niz zahteva pred pripadnike svih kultura, te kao takav predstavlja veoma dobar odgovor na raznolikost učenika. IKO nudi novi koncept koji obuhvata celokupnu učeničku zajednicu, u kome i pripadnici većinske zajednice uče o manjinskim kulturama. U vezi sa stečenim pravima nacionalnih manjina, IKO upravo jača i promovise prava nacionalnih manjina, kroz ohrabrivanje implementacije već postojećih prava i kroz podsticanje pripadnika većinske zajednice da uđu u proces dublje interakcije sa manjinskim zajednicama.

U pokušaju da pokrene debatu oko implementacije IKO u Srbiji sa nacionalnim manjinama, Savet za inkluzivno upravljanje (CIG) je iskoristio Regionalni forum, regionalnu platformu koju je razvijao od 2011. godine u Jugozapadnoj Srbiji/Sandžaku, a koja je rezultat projekta koji je CIG implementirao uz podršku Fondacije za otvoreno društvo (2012-2017). Regionalni forum je neformalno telo i prostor za neometan dijalog, u kome učestvuju predstavnici opština, političkih partija, civilnog društva i medija iz regiona, i koje ima multietnički i multikonfesionalni karakter. Svi učesnici učestvuju u radu foruma u ličnom svojstvu. Regionalni forum je u svom petogodišnjem radu otvorio niz tema od značaja kako za region, tako i za celokupnu Srbiju, te je bilo logično da se Regionalni forum bavi pitanjem IKO.

CIG je organizovao četiri sesije Regionalnog foruma koje su bile posvećene međuetničkoj integraciji i obrazovanju u periodu 2016-2017. Od toga tri sesije Regionalnog foruma posvećene temi IKO. Takođe organizovane su i jedna uvodna fokus grupu koja je prethodila ovim trima sesijama, a na kojoj su mapirana ključna pitanja vezana za IKO, kao i jedna ekspertska sesija na kojoj dopunjen prvi nacrt preporuka koje je izradio Regionalni forum.

---

* Grad Novi Pazar i opštine Nova Varoš, Priboj, Prijepolje, Sjenica i Tutin.

Konačni rezultat rada tri sesije Regionalnog foruma su preporuke za implementiranje IKO, koje su predstavljene u ovoj publikaciji.

Ovim programom i usmeravanjem Regionalnog foruma da se bavi pitanjima vezanim za IKO CIG je želeo da pomogne proces multietničke integracije u Srbiji. Takođe, ceo proces izrade preporuka predstavlja i posredan doprinos debati oko toga šta treba da bude cilj manjinskih politika u Srbiji.

Želimo da ukažemo čitaocu da ove preporuke nisu donete od strane CIG-a ili Fondacije za otvoreno društvo, i da ne odslikavaju nužno njihovo mišljenje. One su izrađene direktno od strane članova Regionalnog foruma kroz četiri sesije održane tokom 2016-2017. Probali smo da na iskren način pomognemo u formulisanju ovih preporuka, ali sama materija pripada isključivo učesnicima u inicijativi.

Preporuke su usmerene ka Vladi Republike Srbije i posebno Ministarstvu za obrazovanje, tehnološki razvoj i nauku, nacionalnim savetima nacionalnih manjina u Srbiji, i svim relevantnim telima koja se bave obrazovanjem u Srbiji, uključujući tu i organizacije civilnog društva u zemlji i inostranstvu. Takođe, namenjene su i predstavnicima Saveta Evrope i Evropske unije, koji prate primenu implementacije manjinske regulative u Srbiji i aktivno saraduju sa institucijama na ovom polju, neposredno ili kroz proces evropske integracije Srbije.

Nadamo se da će preporuke biti od koristi za debatu koja će uslediti u Srbiji oko definisanja koncepta i kasnije implementacije IKO u Srbiji u budućnosti, kao i za prihvatanje ovog koncepta od strane nacionalnih manjina u Srbiji. Iako su preporuke sačinjene od strane predstavnika koji dolaze iz samo jednog od nekoliko multietničkih regiona u Srbiji, čvrsto verujemo da preporuke imaju relevantnost i za nacionalni nivo.

Autor ovog izveštaja je Igor Novaković, predstavnik CIG-a u Srbiji, i njegov doprinos je bio od suštinskog značaja u realizaciji ovog programa. CIG preuzima punu odgovornost za sadržaj ove publikacije, koja nije pregledana od strane učesnika.

Ponosni smo na našu saradnju sa Fondacijom za otvoreno društvo i duboko smo zahvalni našim kolegama, a posebno Jadranki Jelinčić, Aleksandri Šanjević, i Tatjani Stojić za njihovu svesrdnu podršku aktivnostima CIG-a i Regionalnog foruma, poverenju u našu misiju, kao i za njihovu nezamenjivu saradnju. Bez njihovog doprinosa ova inicijativa ne bi bila moguća. Konačno, sednice Regionalnog foruma posvećene IKO ne bi bile moguće bez predanog rada i zalaganja Đurđice Ergić.

Na posletku, želeli bismo da iskažemo zahvalnost svim članovima Regionalnog foruma za njihovo aktivno učešće, ključne doprinose, njihovu posvećenost ovom programu i njihovo prihvatanje bliske saradnje sa CIG-om.

Alex Roinishvili Grigorev, Predsednik
mart 2017

Uvod

Kao multietnička država, Srbija od demokratskih promena 2000. godine pokušava da aktivno doprinese unapređenju položaja nacionalnih manjina kroz uvođenje, reformu i primenu manjinske regulative. Međutim, izazovi su i dalje brojni, i bez obzira na visoke standarde u zaštiti nacionalnih manjina koji postoje u Srbiji, moguće je konstatovati da osnovni cilj manjinskih politika, multietnička integracija, nije ostvaren. Štaviše, postojeća zakonodavna rešenja doprinela su daljem razdvajanju manjina i većine, što je posebno vidljivo u obrazovnom sistemu. Drugim rečima, ostvarena je multietničnost i zaštita prava manjina, ali nisu stvoreni kanali komunikacije većine sa manjinom i obrnuto, što doprinosi udaljavanju zajednica i potencijalnim nestabilnim odnosima u budućnosti.

Učesnici na sesijama Regionalnog foruma su u načelu spremno prihvatili koncept IKO, ali su oko pojedinih aspekata primene koncepta iznosili različite predloga i primedbe. Posebno se vodila debata oko primene IKO u kontekstu očuvanja postojećeg nivoa prava nacionalnih manjina u Srbiji. Drugim rečima, neki od učesnika su izrazili zabrinutost da bi primena IKO mogla da znači i negaciju prava za obrazovanje na maternjem jeziku. Međutim, drugi učesnici su smatrali da IKO ne samo da ne ugrožava pravo za obrazovanje na maternjem jeziku, već ga unapređuje.

Učesnici su smatrali da je IKO ima veće šanse za uspeh u Srbiji nego što je to slučaj u drugim evropskim državama, pošto su manjine u Srbiji autohtone, prisutna je tradicija suživota, kao i određena praktična pozitivna iskustva iz ovog domena iz perioda postojanja SFR Jugoslavije.

Poseban doprinos predstavljaju preporuke o obaveznim izbornim predmetima Veronauka i Građansko vaspitanje u kontekstu primene IKO u Srbiji.

Ključna grupa preporuka je dovršena, pregledana i odobrena od strane učesnika koji su bili prisutni na poslednjoj sesiji Regionalnog foruma na ovu temu, koja je održana 12. februara 2017. u Novom Pazaru. Međutim, nisu svi članovi Forumu koji su učestvovali na barem jednoj od tri sesije Forumu bili u prilici da pregledaju konačnu verziju preporuka. Stoga za konačnu verziju preporuka odgovornost snosi samo CIG.

Preporuke Regionalnog foruma

1. Vlada Republike Srbije mora jasno da izrazi svoj pozitivan stav u vezi sa primenom koncepta interkulturalnog obrazovanja (IKO) u obrazovno-vaspitnom sistemu Republike Srbije. Neophodno je da Vlada promoviše ovaj koncept i aktivno radi na informisanju svih zainteresovanih strana na koje načine ga je moguće implementirati. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja treba da uključi koncept IKO u svoje strateške dokumente.
2. Primena IKO ne sme da ugrozi pravo nacionalnim manjinama na obrazovanje na maternjem jeziku, zajamčeno Ustavom, zakonima i potvrđenim međunarodnim dokumentima.
3. Potrebno je analizirati nastavni plan i program i postojeće sadržaje udžbenika, sa stanovišta interkulturalnosti, i dati preporuke za njihovu reformu. Analiza udžbenika treba da se rukovodi sledećim principima:
  - a. Princip rodne ravnopravnosti;
  - b. Zastupljenost i predstavljanje nacionalnih manjina;
  - c. Zastupljenost i predstavljanje rodnih i ostalih manjina;
  - d. Utvrđivanje prisustva negativnih konotacija, predrasuda i stereotipa o nacionalnim i drugim manjinama u udžbenicima i formulisanje jasnog stava o eliminisanju ovih sadržaja.
4. Rezultat ove analize treba da budu konkretne preporuke za uključivanje principa interkulturalnosti kroz afirmativne sadržaje o nacionalnim manjinama, rodnim i drugim manjinama, rodnoj ravnopravnosti itd.
5. Neophodno je da resorno ministarstvo predstavi rezultate ove analize, kao i preporuke koje iz nje proističu, kroz širok konsultativni proces sa nacionalnim savetima, strukovnim udruženjima, savetima roditelja, civilnim društvom i drugim relevantnim faktorima. Modeli kroz koje se konsultacije mogu sprovesti su okrugli stolovi, radionice, fokus grupe, ankete itd.
6. Neophodno je uključivanje svih zainteresovanih aktera u stručne timove Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja koji će se baviti pripremom koncepta za uvođenje IKO, prema rezultatima analize, a uz poštovanje zaključaka dobijenih kroz prethodno spomenut širok konsultativni proces.
7. Neophodno je uvesti princip IKO u standarde i ishode obrazovanja osnovnih i srednjih škola.
8. Neophodno je da se izrade i primene kriterijumi, zasnovani na principima IKO, za izbor članova i članica svih relevantnih tela (Nacionalni prosvetni savet, Zavod za unapređenje obrazovanja i vaspitanja odnosno komisije za odobravanje udžbenika i drugi) koja odlučuju o planovima i programima, sadržajima udžbenika i drugim nastavnim sredstvima kako bi se IKO suštinski implementirao.
9. U sve obrazovne programe univerzitetskog obrazovanja neophodno je konceptualno implementirati princip IKO. Takođe, kod obrazovno-vaspitnih profila potrebno je uvesti poseban predmet *Interkulturalno obrazovanje*.

10. Kroz zakonske i podzakonske akte neophodno je regulisati primenu IKO u obrazovno-vaspitnom procesu. Time bi se osiguralo da će sve institucije koje će implementirati koncept IKO preduzeti sve potrebne korake kako bi implementacija tekla efikasno i željenom pravcu.
11. Neophodno je uključiti primenu koncepta IKO u stručno usavršavanje učitelja, nastavnika i profesora, kako bi se podigle njihove kompetencije za nastavu. Potrebno je, u skladu sa principima IKO, izraditi i pomoćne nastavne materijale.
12. Neophodno je promovisati interkulturalno obrazovanje kod svih društvenih i političkih faktora i većinskog naroda i nacionalnih manjina.
13. Neophodno je da nacionalni saveti nacionalnih manjina, zbog svoje specifične uloge u primeni prava na ostvarivanje obrazovanja na maternjem jeziku, prihvate koncept IKO kao svoj praktični pristup, i da aktivno učestvuju u njegovom kreiranju i implementaciji.
14. Predmeti od nacionalnog značaja i za čakve većinskog naroda i za pripadnike i pripadnice nacionalnih manjina, kao što su istorija, muzička kultura, likovna kultura, maternji jezik i književnost i srpski jezik i književnost, treba da odražavaju elemente od značaja za identitet nacionalnih manjina, rodni manjina, i drugih društvenih grupa.
15. Potrebno je analizirati obavezni izborni predmeta Veronauka sa stanovišta IKO, uz učešće verskih zajednica. Potrebno je pokrenuti javnu raspravu o ovom izbornom predmetu u kontekstu činjenice da je Srbija sekularna država. Jedno od pitanja koje treba rešiti je regulisanje radnopravnog statusa veroučitelja uz obavezno formalno pravno obrazovanje (fakultet), kao i dobijanje licence za rad u nastavi. Takođe, ovaj proces mora i da podrazumeva i da nastavnici Veronauke steknu senzitivnost za interkulturalnost i interkulturalne sadržaje kroz obavezno stručno usavršavanje.
16. Neophodno je preispitati status izbornog predmeta Građansko vaspitanje i raditi na unapređivanju kvaliteta nastavnog plana i programa, koji treba da bude zasnovan na principima IKO i da postane obavezni predmet. Takođe, nastavnici Građanskog vaspitanja treba da imaju regulisan radnopravni status i odgovarajući nivo formalnog obrazovanja (fakultet), uz dobijanje licence za rad u nastavi. Ovaj proces mora i da podrazumeva i da nastavnici steknu senzitivnost za interkulturalnost i interkulturalne sadržaje kroz obavezno stručno usavršavanje.*

---

* Na predlog Društva za bosanski jezik, CIG je organizovao 11. Februara 2017. u Novom Pazaru ekspertsku sesiju na kojoj su učestvovali pr nastavnici i učitelji iz opština regiona, koji dolaze i iz srpske i iz bošnjačke zajednice, na kojoj su takođe razmotrene i dopunjene preporuke koje je izradio Regionalni forum na prve dve sednice. Učesnici su predložili tri dodatne preporuke:

1. Na javnom servisu (RTS) je potrebno uvesti i uvećati sadržaje edukativnog karaktera, u kojima su zastupljene teme od značaja za nacionalne manjine.
2. Za sredine u kojima su nacionalne manjine brojnije (najmanje 15%) potrebno je uvesti jezik sredine, odnosno časove manjinskog jezika za pripadnike većinske zajednice.
3. Potrebno je promovisati dvojezičnost kao model obrazovanja kroz aktivnije informisanje škola i roditelja, na čemu treba da zajedno rade Ministarstvo obrazovanja i nacionalni saveti. Potrebno je predstaviti prednosti i nedostatke iz prakse kod implementacije postojećih modela.

Učesnici

Članovi Regionalnog foruma koji su učestvovali na skupovima Regionalnog foruma na temu obrazovanja održanim u 2016.-2017.*

Sead Biberović, koordinator, Urban-In, Novi Pazar

Zora Čelović, direktor, NVO Ženska inicijativa, Priboj

Aida Ćorović, građanska aktivistkinja, Novi Pazar

Sabina Dazdarević, narodna poslanica, Stranka demokratske akcije Sandžaka

Branislav Dilparić, odbornik u Skupštini opštine Nova Varoš, Socijalistička partija Srbije

Esad Džudžo, potpredsednik Bošnjačkog nacionalnog saveta, Stranka demokratske akcije Sandžaka

Mirsad Duran, direktor, NVO Nova Vizija, Prijepolje

Muhedin Fijuljanin, potpredsednik Bošnjačkog nacionalnog saveta, Stranka demokratske akcije Sandžaka

Nihad Hasanović, predsednik Sandžačke demokratske partije

Mirsad Jusufović, član gradskog veća grada Novog Pazara, Sandžačka demokratska partija

Šemsudin Kučević, predsednik Opštine Tutin, Stranka demokratske akcije Sandžaka

Fahrudin Kladninčanin, Forum 10, Novi Pazar

Meho Mahmutović, gradonačelnik Novog Pazara, Sandžačka demokratska partija

Fahrudin Mekić, šef kabineta gradonačelnika Novog Pazara, Sandžačka demokratska partija

Hazbo Mujović, predsednik Opštine Sjenica, Stranka demokratske akcije Sandžaka

Mirel Roljević, načelnik Opštine Nova Varoš

Lazar Rvović, predsednik Opštine Priboj, Srpska napredna stranka

Faruk Suljević, pomoćnik gradonačelnika grada Novog Pazara, Sandžačka demokratska partija

Zibija Šarenkapić, direktor, NVO Kulturni centar DamaD, Novi Pazar

Ahmedin Škrijelj, savetnik poslaničkog kluba SDA u Skupštini Srbije i sekretar Bošnjačkog nacionalnog vijeća

Samir Tandir, potpredsednik Bošnjačke demokratske zajednice Sandžaka

Teo Taraniš, Forum 10, Novi Pazar

Sulejman Ugljanin, narodni poslanik, predsednik Stranke demokratske akcije Sandžaka i predsednik Bošnjačkog nacionalnog saveta

Saša Vasilić, zamenik predsednika Opštine Priboj, Srpska napredna stranka

Radoslav Vasiljević, predsednik Opštine Nova Varoš

Almir Vučelj, saradnik na projektima, OEBS, Novi Pazar

Gosti i eksperti

Bedro Ahmetović, profesor, o.š. „Aleksandar Leso“, Tutin

Emir Aščerić, predsjednik Asocijacije mladih SDA Sandžaka

Amir Dautović, predsednik, Društvo za bosanski jezik

Ulfeta Demčović, članica Gradskog veća Novog Pazara zadužena za obrazovanje, Sandžačka demokratska partija

Remzo Destović, profesor, o.š. „Jovan Jovanović Zmaj“, Novi Pazar

Nezrina Dolovac, profesor, o.š. „Jovan Jovanović Zmaj“, Novi Pazar

Durdica Ergić, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Mirza Hajdinović, šef glavnog ureda Bošnjačkog nacionalnog vijeća

Hajrudin Hajrović, direktor Centra za stručno usavršavanje Novi Pazar

Tijana Jokić, istraživačica, Centar za obrazovne politike

---

* Funkcije su date na dan poslednjeg učešća pomenutih na nekoj od sednica Regionalnog foruma.

Enisa Kajević, profesor, o.š. „Rifat Budžević Tršo“, Priboj
Amel Kurbegović, profesor, o.š. „Svetozar Marković“, Prijepolje
Sabahudin Mekić, Forum intelektualaca, Novi Pazar
Milica Minić, profesor, o.š. „Desanka Maksimović“, Priboj
Ivana Patričević, učitelj, o.š. „Mur“, Novi Pazar
Vlado Radulović, savetnik u Odseku za unapređenje prava nacionalnih manjina, Kancelarija
za ljudska i manjinska prava Vlade Srbije
Melida Rebronja, profesor, Gimnazija, Novi Pazar
Timka Ramčić, profesor, o.š. „Desanka Maksimović“, Novi Pazar
Kemal Sadović, zamenik direktora, o.š. „Ćamil Sijarić“, Novi Pazar
Bahrija Sijarić, predsednik, Udruženje prosvjetnih radnika Sandžaka, Novi Pazar
Alma Smailbegović, član, Društvo za bosanski jezik
Sead Smailović, član, Društvo za bosanski jezik
Ajša Tubić, član, Društvo za bosanski jezik

Predstavnici diplomatskog kora

Mario Barfus, menadžer projekta u Novom Pazaru, Misija OEBS u Srbiji
Oscar Benedict, zamenik šefa delegacije, Delegacija Evropske unije u Srbiji
Mehmet Kemal Bozay, ambasador Turske u Srbiji
Leo D'aes, ambasador Belgije u Srbiji
Tommaso Diegoli, službenik za medije i politička pitanja, Misija OEBS u Srbiji
Gordon Duguid, zamenik ambasadora, Ambasada SAD u Srbiji
Vedat Gül, savetnik, Ambasada Turske u Srbiji
Leslie Hess, savetnica za ljudska prava i nediskriminaciju, Misija OEBS u Srbiji
Brian Martin, politički oficir, Ambasada SAD u Srbiji
Maja Mičić, savetnik za ljudsku bezbednost, Ambasada Švajcarske u Srbiji
Jean-Daniel Ruch, ambasador Švajcarske u Srbiji
Saskia Salzmann, savetnik za regionalnu ljudsku bezbednost, Ministarstvo spoljnih poslova
Švajcarske

Fondacija za otvoreno društvo i Savet za inkluzivno upravljanje

Shpetim Gashi, potpredsednik, Savet za inkluzivno upravljanje
Alex Roinishvili Grigorev, predsednik, Savet za inkluzivno upravljanje
Igor Novaković, saradnik u Srbiji, Savet za inkluzivno upravljanje
Tatjana Stojić, programski koordinator, Fondacija za otvoreno društvo
Aleksandra Šanjević, programski koordinator, Fondacija za otvoreno društvo